

*הוספה

— ע"ד המהדורות דספר הי"ד להרמב"ם —

ב. ועפ"ז, צ"ע בנוגע לפסקי-הדינים של הפוסקים בדורות שלאחרי הרמב"ם שפסקו על יסוד דברי הרמב"ם בספר הי"ד:

מכיון שנתגלו לאח"כ כת"י הרמב"ם (ובפרט דתימן) ובהם כמה תיקונים ושינויים כ"י לגבי הפסקי-דינים דספר הרמב"ם שנתפשט בכל תפוצות ישראל, היינו, שבמספר הלכות חזר בו הרמב"ם — יש מקום לומר, לכאורה, שבהלכות אלו יש לפסוק כמשנה אחרונה דהרמב"ם.

ומזה לכאורה המסקנה הכי תמוהה — שכמה פסקי-דינים של גדולי הפוסקים בדורות שלפנינו, יסודם בטעות, ח"ו!

[ואין זה דומה להדין ד"ב"ד גדול שדרשו באחת מן המדות כ"י ודנו דין, ועמד אחריהם ב"ד אחר ונראה לו טעם אחר לסתור אותו, הרי זה סותר ודן כפי מה שנראה בעיניו, שנאמר, אל השופט אשר יהי' בימים ההם, אינך חייב ללכת אלא אחר ב"ד שבדורך" — כי, אמרה תורה שפסק ההלכה בכל דור הוא כ"ב"ד שבדורך", ובדור שלפני זה, אשר דעת הרבים היתה הפכית — ה"ז פס"ד התורה (שלא חתוכה — ניתנה) ולא טעות ח"ו, ואין מביאים פר העלם דבר וכ"י, משא"כ בנדו"ד, שהרמב"ם בעצמו חזר בו, נמצא, שהפס"ד שלהם שהי'

א. ידוע שהרמב"ם כתב את חיבורו בכמה מהדורות, כלומר, לאחר הכתיבה בפעם הא' הגי' עוד הפעם, ומכיון שביני-תיים, הוסיף פליאות חכמה על חכמתו בעמקות ובקיאות כו"ל, הנה בכמה מקומות תיקן, שינה והוסיף כו', ויש אומרים שאח"כ תיקן כו' גם פעם שלישית וכ"ל.

וכמו שמצינו בתשובות הרמב"ם¹ שהשיב לשואלים על כמה פסקי-דינים — שאכן צדקו דבריהם, וכבר תיקן פס"ד זה בחיבורו, אלא, שהנוסחא שהגיעה לידם היא הנוסחה הראשונה, לפני שחזר ועיין עוד הפעם בפסקי ההלכות, ולכן עליהם לתקן את הנוסחא שכידם כו'.

ובתקופה האחרונה נתגלו ומתגלים כתבי-יד דחיבור הרמב"ם ממהדורה יותר אחרונה, ובפרט כת"י תימן, אשר, ע"פ המקובל בתימן, קיימו יהודי תימן קשר הדוק עם הרמב"ם, ע"י שלוחים כו', ומפעם לפעם שלחו לעדכן ולהגי' את ספריהם ע"פ התיקונים וההשלמות האחרונים, עד לאחרוני האחרונים, של הרמב"ם, כך שלדבריהם המהדורה שבידם היא המתוקנת והמדוייקת ביותר².

(*) משיחת ט"ז תמוז תשמ"ז. יו"ד שבט תשמ"ז.

(1) ע"ד שכתבו בהקדמת הרבנים בני הגאון המחבר ז"ל לשריע אדה"ז — אודות רבינו הזקן.

(2) ראה — לדוגמא — בס' תשובות הרמב"ם ליפסיא: סכ"ט. ס"מ. סמ"ז. ועוד. וראה גם בשו"ת נרבת אברהם (ל'ר' אברהם בן הרמב"ם): סל"א. סמ"ז. ועוד.

(3) ראה בארוכה בהקדמת המו"ל לרמב"ם (ע"פ כת"י תימן — הוצאת קאפח (ספר המדע — ירושלים תשמ"מ)).

(4) שופטים יז, ט.

(5) רמב"ם הל' ממרים רפ"ב.

(6) ירושלמי סנהדרין פ"ד ה"ב. ועוד.

(7) להעיר מדברי ר' עקיבא. אני שמעתי מפי המרובים (עדיות ספ"ה).

— בשכלם הם — שהפס"ד הוא כך וכך¹³. וכדמוכח גם מזה שבמספר מקומות הי' נראה להם שההלכה היא דלא כמו שפסקו רבותיהם — וחלקו עליהם.

ועפ"ז, רב בישראל שמורה הלכה עפ"ש בספרי הפוסקים — סומך לא רק על הפס"ד של רבותיו דפוסק הנ"ל, כי אם, גם על פס"ד של אותו פוסק, שהכרעת ומסקנת הפס"ד היא (גם, עכ"פ בריבוי פעמים) ע"פ שיקול דעתו הוא.

ולכן, גם לאחר שנתגלה שרבו חזר בו, אין זה מכריח כלל לומר שגם הפוסק-תלמידו יחזור בו, וכמארז"ל בכ"מ¹⁴, "הא דרבי" הא דיד", מפני

13) להעיר מדעת הרא"ש (בתשובותיו כלל ל"א סי.ט. הובא ונת' בקרא להל' ת"ת לאדה"ז רפ"ב) שאין להורות הלכה מפסקי הלכות בלא לימוד טעמי ההלכות — דיש לומר, שטעם הדבר הוא גם (נוסף על המבואר בקו"א שם) מפני שהפס"ד צריך להיות ע"פ שיקול דעתו של הפוסק. (והפס"ד דכל רב ומורה-הוראה בימינו, י"ל שהוא — מפני שתמיד ביכלתו לעיין בהמקורות שצוינו ונערכו לפניו או גם העתקין).

אבל, יש להעיר מתשובת הרא"ש מיגאש (בספר תו חיים — נדפס בשד"ח כרך י"ד ע' 168 [4192] ואילך) "מי שמורה מתשובת הגאונים וסומך עליהם ואעפ"י שאינו יכול להבין בתלמוד הוא יותר הגון ומשובח כו' לפי שהוא מה שעשה ע"פ ב"ד הגדול מומחה לרבים עשה כו'", ובבב"ר יוסף חזקוני ס"ח (נדפס שם), שהבין מדבריו ז"ל שכתראה (הרא"ש מיגאש) דין זה בתשובת דין, אף שהי' ה"פן מסבחת, הורה כדברי תשובת הדיין.

14) ברכות טו. א. שבת קג. ב. ועוד. ושם, יתירה מזה — שאפילו לאחר שפסק תחילה כרבו, חזר בו ופסק אחרת.

ולהעיר גם מהידוע שרבינו הזקן חזר בו בסוף ימיו בכמה ענינים שסמך יותר מדי על המג"א (ראה שו"ת הצ"צ חארי"ח סי"ד. שו"ת דברי נחמ"י חארי"ח רסכ"א). ויש לומר, שכן הוא גם בנוגע לשינוי המהדורות ברמב"ם — שבתחלה פסק כרבותיו וכו', ואח"כ חזר בו ממה שסמך עליהם, כמש"כ בשו"ת שלו.

מיוסד בהרמב"ם — אינו הוראה אלא טעות¹⁵.

ולהעיר מהדין דעדים זוממין, ש"הרגו אין נהרגין" — שא' הטעמים בזה, ש"לא יתן ה' השופטים הצדיקים העומדים לפניו לשפוך דם נקי, כי המשפט לאלקים הוא ובקרב אלקים ישפוט. . מעלה גדולה בשופטי ישראל וההבטחה שהקב"ה מסכים על ידם ועמהם בדבר המשפט"י¹⁶.

ואם הדברים אמורים בפס"ד של ב"ד בקשר למאורע מסויים — בפסקי-דינים שנתפשטו בכל תפוצות ישראל, ונתקיימו הלכה למעשה במשך כו"כ דורות, על אחת כמה וכמה:

ג. ויש לומר הביאור בזה:

בנוגע לפסקי ההלכות דגדולי הפוסקים — אף שבכלל תמכו יסודותיהם על דברי רבותיהם, הרי, מובן וגם פשוט, שלמדו הלכות אלו לא רק בתור קבלה היא ונקבלה¹⁷, כי אם (לאח"ז) התבוננו והתייגעו בבירור וליבון כל פרטי הסוגיא כו', ועד שהגיעו למסקנא

8) ראה רמב"ם הל' שגגות פ"ד ה"ג, דהיא שוורו ב"ד מפני שטעו במציאות (אפילו אם טעו לפי שהעידו בפניהם", והחזרה אמרה "על פי שנים עדים יקום דבר", אין זו הוראה אלא טעות".

9) מכות ה, ב. רמב"ם הל' עדות פ"כ ה"ב. 10) רמב"ם שופטים יט, יט. וראה גם כס"מ לרמב"ם שם.

11) להעיר ד. סנהדרין ההורגת אחד בשבוע (אחד לשבעים שנה) נקראת חובלנית" (מכות ז, א. רמב"ם הל' סנהדרין פ"ד ה"י).

12) ע"ד המשנה — יבמות עו, ב. כריתות טו, ב.

15) ועפ"ז תומתק ההוספה (החדוש) ב"וכן אם החריו. . שהעידו בפניהם" על מ"ש לפניו. הורו כו' ודימו ששקעה חמה" — כי ב"העידו בפניהם" אמרה תורה שצריך לסמוך עליהם. ואעפ"כ (מכיון שזה טעות במציאות) אין זו הוראה כו'.

סברתם הראשונה — שאין לשנות הפס"ד שנתפרסם ונתפשט (והטעם מוכן — מכיון שאין זה ברור שאילו ראו טעמו ומסקנתו ופס"ד שנתגלה של הראשון היה ס"ל כוונתי בזה"י, כי אם, רק שיש מקום לומר כך, וכל זמן שאין בירור בדבר — אין לשנות ולעשות מעשה).

א"כ: (א) נתפרסם פס"ד אחר דפוסק שהוא בערך או יותר מגדלות דה- פוסקים שפסקו הפס"ד שלפנ"ז (כמו בדברי רבינו הזקן הנ"ל), (ב) רק בספיקא דאורייתא, להוציא ממון מחזקתו, וכיו"ב — עלינו להחמיר, ולכן לנהוג כמותו. וכמפורש בדברי אדה"ז הנ"ל (ועד"ז בכמה מספרים הנ"ל). אין לסמוך להקל למעשה.

ועפ"ז — אדרבה: מהנ"ל מוכן שבכל המקומות שאינם בסוג הנ"ל — אין לשנות הפס"ד שנתפשט ונהג בתפוצות ישראל.

ה. האמור לעיל שייך גם לפסקי- דינים של מרז המחבר ב"שולחן-ערוך":

כותב בהקדמתו לחיבורו "הסכמתי בדעתי כי להיות שלשת עמודי ההוראה אשר בני ישראל נשען עליהם בהוראו- תיהם הלא המה הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ז"ל, אמרתי אל לבי שבמקום ששנים מהם מסכימים לדיעה אחת, נפסוק הלכה כמותם".

ועפ"ז צריך בירור: באם ימצא בהלכות הרמב"ם ששינה דעתו במהדורה אחרונה שלא הגיעה להב"י, (ב) ועי"ז משתנה הרוב הנ"ל — מה דינו דפס"ד השו"ע דהב"י שסמך על מהד"ק דהרמב"ם,

שיקול דעתו, היינו שגדל וכו' והוא כבר בגדר פוסק בפ"ע.

בשינויי מהדורות הרמב"ם, לכאורה י"ל, דכזה לכ"ע מסקנא כמהד"ב, שהרי הרמב"ם עצמו חזר בו —

אבל י"ל גם להיפך, דדוקא בכיו"ב תוקף יותר למהד"ק, שהרי הרמב"ם עצמו בגדולתו, כשחיבר כבר ספרו, הו" ס"ל כך.

ד. אמנם, לכאורה יש להקשות על זה ממ"ש רבינו הזקן¹⁵, וז"ל:

"הרבה מספרים הראשונים ז"ל לא יצאו לאור הדפוס עדיין בימי האחרונים ז"ל, הט"ז ומ"א והנמשכים אחריהם כו', ולזאת ודאי אין לסמוך להקל למעשה על הקולות שנמצאו בדברי האחרונים ז"ל".

ומצינו עד"ז בכוכ"ס ספרים¹⁶, שאילו ראו הפוסקים את דברי הראשונים (שנתגלו אח"כ כו'), היו פוסקים כמותם,

והמענה י"ל:

בנוגע להמבואר בספרים הנ"ל — הצד השהו באלה שראיתי:

(15) ריש הל' מכירת חמץ (נדפסו לאחר הליכות פסח). וראה גם הליכות נדה (סקפ"ט סי"ג סקמ"ג). ובמי רמ"א ובי"ח וט"ז וש"ך לא באו עדיין להלכות נדה להרמב"ז לדפוס במדינות אלו, לכן כתב מ"ש.
(16) ומהם: מהרי"ק (שורש צד — הובא בכללי הגמרא (להב"י) בספר הליכות עולם (סו, א). שו"ת התשב"ץ ח"א (בהקדמת חכמי ארג"ל), רמ"א (חומ"ס כ"ה סו"ט). מג"א (אורח סרע"א סק"ד). ש"ך (וי"ד סו"ט רמ"ב בקיצור הנהגות אורח ס"ח). ט"ז (וי"ד סו"ט ב. סוס"ג). באר היטב (אורח סו"ט סקט"ז). חיד"א (בברכי יוסף אורח סמ"י סק"א). בשו"ת חיים שאל ח"א סנ"ז. בספרו יוסיף אומץ סי' פב). אורח החיים (כלל ד' וכלל י"ג). שו"ת כפי אהרן (ירושלים תרל"ט — ח"א אהע"ז סי"ג). פני יצחק (לורנו תרמ"ז — ח"ב נח, ב).

(17) מלבד אם גדלותו בתור פוסק — נתקבלה עד כדי כך שאין ספק כלל שהפס"ד שלו ה" מתקבל.

ו. המורס מכל האמור לעיל:

בודאי טוב ונכון וכו' הדבר שעוסקים בבירור וליבון דברי הרמב"ם — שינוי הנוסחאות ממהדורה למהדורה, הפסקי-דינים שבהם חזר בו וכו', כולל — הפלפול והשקו"ט בטעמי הדברים וכו', ואשרי חלקם וגדול זכותם של העוסקים במלאכה קדושה זו, ו"גדיל תורה ויאדיר"¹⁹;

אבל בנוגע לפסקי-דינים הלכה למעשה — הרי, לפענ"ד — נפק"מ אם זהו להוציא ממון מחזקתו, ספיקא דאורייתא וכו', מחמירים וכו' (כנ"ל), או לאו.

עדי קיום היעוד²⁰, הקיצו ורננו שוכני עפר, והרמב"ם והמחבר וכל פוסקי ישראל הראשונים עמהם, ויבארו כהנ"ל.

בגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו, במהרה בימינו ממש.

והרי משמיא קא זכו ל" לחבר, שולחן ערוך" שלאורו הולכים כל בית ישראל.

משא"כ את"ל ע"ד האמור לעיל, שלמרות שהב"י תמך יסודותיו על שלשת עמודי ההוראה להכריע כשנים מהם — הרי לאח"ז שנה וליבון הלכות אלו ועד אשר נעשה דיד', אף של-פעמים הוא דלא כדרכי' — כדעת הרוב דהנ"ל,

אלא, שמצד גודל ענוותנותו — ברובא דרובא לא הי' סומך על שיקול דעתו בלבד, כי "מי זה אשר יערב לבו לגשת כו' ואיזהו אשר ימלאהו לבו להכניס ראשו בין ההרים הריי אל להכריע ביניהם ע"פ טענות כו'", כי אם, לאחר ששנים מ"שלשת עמודי ההוראה" מסכימים לדעה אחת, אזי התייגע והתעמק יותר בטעמי דעה זו, עד שהסכימה דעתו שיש להכריע כדעה זו¹⁸.

(19) ישע"י מב, כא. חולין סו, ב. גדה נא, ב. רמב"ם הל' ת"ת ספ"ב.
(20) ישע"י כו, יט.

(18) וע"ד המבואר במק"א בפירוש מרז"ל (נגעים ספ"ט. פ"א מ"ז). חכם גדול אתה שקיימת דברי חכמים.

